

ПОЛОЗ ЛЕОПАРДОВИЙ

Zamenis situla (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Змії (Serpentes), родина — Вужеви (Colubridae). Один з 5 видів роду; один з 2 видів роду у фауні України. До 2002 р. розглядався у складі роду лаячих полозів — *Elaphe* Fitzinger, 1832.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Ареал охоплює Балкани, Малу Азію, пд. Апеннінського п-ва та деякі о-ви Середземного моря. В Україні поширений на пд. березі Криму від Севастополя до Феодосії та в теплих місцевостях в межах Головного та Внутрішнього пасом Кримських гір, де простежений на висоті до 600–750 м н. р. м. Охоचे заселяє руїни в межах населених пунктів.

Чисельність і причини її зміни

Зазвичай трапляються поодинокі особини. Локально щільність популяцій може досягати 2–9 екз./га. Чисельність багатьох популяцій стабільна, проте загалом у Криму має тенденцію до скорочення. Середземноморський релікт на пн. межі ареалу. Особливо вразливий через низьку плодючість. Причини зміни чисельності: руйнування місць перебування при забудові і розорюванні приморських терас і гірських долин та браконьєрський промисел.

Особливості біології та наукове значення

Активний з березня до листопада включно. В денний час найчастіше трапляється в шлюбний період (в квітні–травні) та перед зимівлею. В спекотний період року переважає сутінкова та нічна активність. Схованки

— тріщини скель, мури з дикого каменю, нори гризунів, дупла дерев. Живиться дрібними ссавцями, птахами та ящірками. Єдина за сезон кладка з 2–5 яєць — в кінці червня–липні. Молодь з'являється в серпні–вересні. Неотруйний.

Морфологічні ознаки

Струнка змія загальною довжиною до 1,1 м. Основний колір верхньої сторони тіла сірий або світло-бурий. Трапляються два типи забарвлення спини: плямистий, з 1–2 рядами червоно-бурих плям (var. leopardina), та смугастий, з 2 вохряними смугами вздовж хребта (var. situla). Черво світле з чорними плямами або майже черно-буре. Луска тулуба гладенька. Навколо середини тіла 27 рядів лусок.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Перебуває під особливою охороною Бернської конвенції (додаток II). Охороняється у ПЗ Ялтинському гірсько-лісовому, «Мис Мартьян», Кримському та Карадазькому. Для підтримання чисельності виду рекомендовано концентрацію в заповідниках змії, виловлених у найближчих населених пунктах. Для збереження гірських популяцій необхідне поліпшення охоронного режиму заказників «Байдарський» і «Мис Айя» та заповідання масиву ялівцевого лісу у Кизилташській гірській котловині. Бажаним є створення в Україні розплідника для полозів.

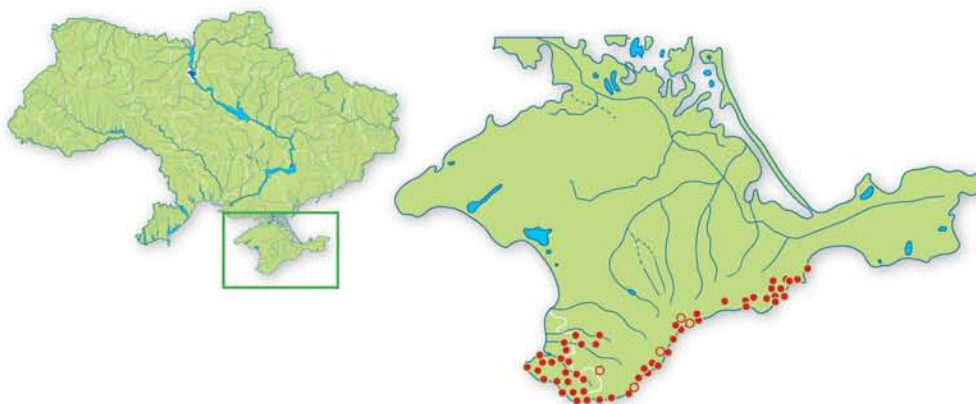
Господарське та комерційне значення

Через нечисленність господарського значення не має. Має значну комерційну цінність і цілеспрямовано виловлюється.

Основні джерела інформації

Щербак, 1966; Шарыгин, 1983, 1985, 1988; Кукушкин, Utiger et al., 2002; Рябов, 2003; Цвельх, 2004; Кукушкин, 2004 а, 2006 в, 2007, 2008; Кукушкін, 2006 б; Kukushkin, 2008.

Автори: О.В. Кукушкін, О.М. Цвельх
Фото: М.М. Бескаравайний

ГАДЮКА НІКОЛЬСЬКОГО, ГАДЮКА ЛІСОСТЕПОВА

Vipera nikolskii Vedmederja, Grubant
et Rudaeva, 1986

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Змії (Serpentes), родина — Гадюкові (Viperidae). Один з 5 таксонів, що розглядаються як види та підвиди комплексу звичайної гадюки *Vipera (Pelias) berus* (Linnaeus, 1758), та один з 3 видів роду *Vipera* у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від сх. Румунії та Молдови до Волги. В Україні поширений в лісостеповій зоні. Мешкає у широколистяних, подекуди мішаних лісах, переважно на вододілах та по високих берегах річок, інколи — в заплавах лісах.

Чисельність і причини її зміни

Зазвичай реєструють 1–10 ос./га. Щільність популяції під час певних фаз сезонного циклу може досягати 20–30 особин на 1 км маршруту чи кількох десятків на га, але площа, що підтримує існування цих змії впродовж усього сезону, значно більша. Причини зміни чисельності: трансформація біотопів (вирубування лісу, дачна забудова, перевипас), загибель змії на автошляхах, знищення людьми або відлов з метою продажу. Реліктовий вид, який поступово поглинається звичайною гадюкою в результаті природної гібридизації, наслідки якої мінімальні лише в ізольованих популяціях вздовж пд. межі ареалу.

Особливості біології та наукове значення

Активна з початку березня до кінця жовтня.

Веде денний спосіб життя. Ховається переважно у норах гризунів. Дорослі особини живляться в основному дрібними ссавцями (найчастіше норицями), іншими дрібними хребетними. Парування — в кінці квітня — на початку травня. Яйцеживородна. Народжує 7–23 малят в серпні–вересні. Статевозрілою стає у віці 4–5 років, тривалість життя перевищує 10 років. Отруйна. Як отруйний, реліктовий і гібридизуючий вид має істотне наукове значення.

Морфологічні ознаки

Невелика змія (загальна довжина самців до 76 см, самок — до 85 см) з товстим тілом та коротким хвостом. Черевних щитків зазвичай більше 150. Дорослі особини суцільно чорні,

низ кінчика хвоста жовтуватий. Новонароджені — сірі або бурі з темною зигзагоподібною смугою вздовж хребта.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється на заповідних територіях, розташованих у Лісостепу. Необхідне збереження великих лісових масивів, особливо екотонів у їх складі, та роз'яснювальна робота серед місцевого населення. За потреби вид можна з успіхом розводити у лабораторних умовах.

Господарське та комерційне значення

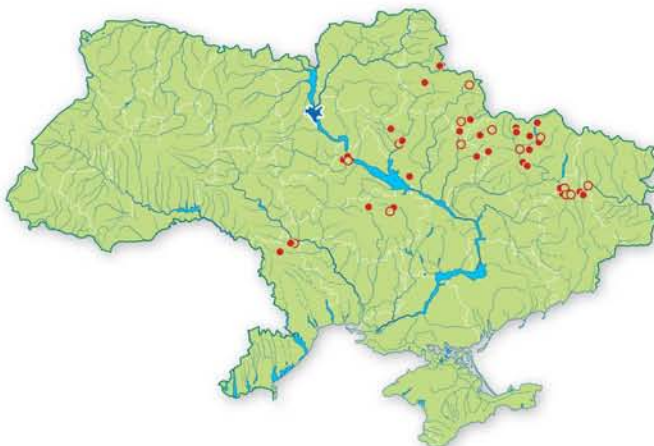
Може стримувати надмірне розмноження гризунів. За рік в Україні реєструється кілька десятків несмертельних укусів отруйними зміями, з яких частина стосується гадюки Нікольського. Отрута цього виду в Україні не заготовляється.

Основні джерела інформації

Тарашук, 1959; Котенко, 1983, 1999; Ведмедеря і др., 1986; Стрелков, 1996; Ружиленко, 2003; Зіненко, 2005; Зіненко, Котенко, 2005; Milto, Zinenko, 2005; Zinenko, 2006; Зіненко, Зіненко, 2006; Joger et al., 2007; Котенко, Курачий, 2008; Лопарев, Сьтник, 2008; Zinenko et al. (in lit.).

Автори: О.І. Зіненко, Т.І. Котенко

Фото: О.І. Зіненко

ГАДЮКА СТЕПОВА

Vipera renardi (Christoph, 1861)

Таксономічна належність

Клас — Плазуни (Reptilia), ряд — Змії (Serpentes), родина — Гадюкові (Viperidae). Один з приблизно 30 видів роду, один з 2 або 3 видів роду у фауні України. Представлений номінативним підвидом — *V. r. renardi* (Christoph, 1861), одним з 4–5 підвидів виду. У Гірському Криму мешкає ще одна форма, якій може бути надано підвидового статусу.

Природоохоронний статус

Вразливий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Від України на зх. до Алтаю (Росія) на сх. і до Азербайджану та пн.-зх. Китаю на пд. у межах степової, напівпустельної і значної частини лісостепової зон. В Україні населяє пд. частину Лісостепу та Степ, а також пн. макросхил Гірського Криму до висоти 1100 м н. р. м.

Чисельність і причини її зміни

На більшій частині території України чисельність виду низька, у деяких районах він вже зник. У багатьох степових заповідниках Лівобережжя та на о. Джарилгач це звичайна змія (1–10 ос./га), у Присивашші та на Керченському п-ві подекуди численна (20–60 ос./га, інколи більше). Причини зміни чисельності: розорювання, забудова, суцільне заліснення, перевипас або регулярне випалювання степових ділянок, знищення змії людиною, а також нелегальні масові заготівлі гадюк для утримання у серпентаріях.

Особливості біології та наукове значення

Активна з другої половини лютого–березня до кінця жовтня — початку грудня. Ховається переважно у норах гризунів. Живиться весною дрібними гризунами (в основному полівками) та ящірками, влітку і восени майже виключно прямокрилими. Парування — у квітні–травні.

Яйцеживородний вид. Молодь (1–31 ос.) народжується з середини липня до середини вересня. Отруйна, але загрози життю людини не становить. Має велике наукове значення.

Морфологічні ознаки

Змія невеликих розмірів: довжина тулуба, як правило, менше 60 см; хвіст короткий, завдовжки 4–6 см у самок і 5–8 см у самців. Луска з вираженим реберцем, навколо середини тулуба 21 ряд лусок. Зверху тіло бурувато-сіре, з бурою або чорною зигзагоподібною смугою вздовж хребта. Черево пістряве або майже чорне.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Вид перебуває під особливою охороною Берн-

ської конвенції (додаток II) і занесений до Червоного списку МСОП у категорії Endangered. Охороняється у 9 ПЗ і НПП України, у багатьох з яких є звичайним видом. Зважаючи на те, що степова гадюка навіть за умови активної пропаганди серед населення щодо її корисності буде і надалі зазнавати винищення, місця мешкання виду слід максимально включати до заповідних територій.

Господарське та комерційне значення

Приносить користь, знищуючи мишоподібних гризунів та саранових. У степових екосистемах України може відігравати значну роль. Отрута використовується у медицині. І отрута, і самі змії мають велике комерційне значення.

Основні джерела інформації

Ардамацкая, 1958 а; Тарашук, 1959; Щербак, 1966; Котенко, 1977, 1978, 1981, 1983, 1987, 1989, 1990, 1998, 2000, 2007 а, 2007 б; Тарашук, 1985; Kotenko, 1989, 2002; Кармишев, Заброта, 1992; Котенко и др., 1998; Селюнина, 1998; Кармышев, 1999; Kotenko et al., 1999; Кармышев, Писанец, 1999; Биоразнообразие ..., 2000; Nilson, Andrén, 2001; Кармишев, 2002; Гулай, 2003; Кукушкин, 2004 а, 2004 в, 2005 г, 2007, 2008; Тимошенко, 2005; Kukushkin, Zinenko, 2006; Булахов та ін., 2007; Котенко, Кукушкин, 2008; Котенко, Курячий, 2008; Селюнина, 2008; Зиненко, 2008; Загороднюк, Заїка, 2009.

Автори: Т. І. Котенко, О. В. Кукушкин

Фото: Т. І. Котенко

